

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Проаналізовано рівень, структуру, динаміку найбільш поширених корисливих ненасильницьких і корисливих насильницьких злочинів проти власності, а також досліджені основні риси особи злочинця та особливості його злочинної поведінки.

Ключові слова: крадіжка, шахрайство, насильницький грабіж, розбій.

Злочини проти власності, пов'язані з незаконним обертанням чужого майна на користь винного чи інших осіб, відносяться до корисливої злочинності й становлять основний масив так званої загально-кримінальної злочинності в Україні. За масштабами і темпами поширення в суспільстві вони традиційно посідають перше місце (понад 60 %) у структурі всієї злочинності, а тому значною мірою визначають криміногенну ситуацію в державі в цілому, демонструють стан майнової й особистої безпеки в ній.

Загальними ознаками даної групи злочинів є: *родовий об'єкт* – відносини власності, *предмет* – майно (майнові права), *корисливі мотиви* та *мета незаконного збагачення, умисна форма вини*. Розрізняються ці злочини за характером діяння і способами злочинного посягання, що дозволяє їх класифікувати на дві умовні групи: *корисливі ненасильницькі* та *корисливі насильницькі*. Найбільш поширеними корисливими ненасильницькими злочинами є крадіжки і шахрайства, а корисливими насильницькими – насильницькі грабежі та розбої, що й спонукає докладно розглянути кримінологічну характеристику саме цих посягань проти власності.

Крадіжки є найбільш масовим злочинами, що вчиняються в Україні. Вони складають близько $\frac{1}{2}$ від кількості всіх зареєстрованих злочинів, а у структурі злочинів проти власності їх частка становить понад 70 %. Рівень крадіжок за останні три роки становив: 2009 р. зареєстрованих злочинів –

175 876 і виявлених осіб, які їх вчинили, – 50 496 відповідно; 2010 р. – 254 755 і 81 062; 2011 р. – 277 598 і 102 229 тис. осіб. За трирічний період порівняння, кількість зареєстрованих крадіжок збільшилася у 2,5 раза, при цьому суттєвим був їх щорічний приріст: 2009 р. (+59 %), 2010 р. (+45 %), 2011 р. (+ 9 %). Суттєве зростання динаміки крадіжок пов'язано з низкою чинників:

1) соціально-економічною кризою (2008 р. і дотепер), що призвела до зниження рівня життя більшої половини населення;

2) змінами до ст. 51 КУпАП (2009 р.), згідно з якими викрадення майна на суму, яка перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, є кримінально караним діянням, унаслідок чого різко зросла кількість зареєстрованих крадіжок;

3) для громадян, що знаходяться на межі чи за межею бідності, викрадення чужого майна стало доступним, а подекуди й єдиним способом повсякденного задоволення елементарних фізіологічних потреб.

Структурний розподіл крадіжок має такий вигляд.

За місцем посягання (у порядку розповсюдженості) переважають крадіжки з проникненням до житла (квартири, приватні будинки, дачі, гуртожитки, будинки відпочинку); за ними йдуть крадіжки, вчинені на об'єктах торгівлі (магазини, базари, кіоски, інші торговельні точки, а також із складів, баз, сховищ); третю позицію займають крадіжки з транспортних засобів, у тому числі вантажів на транспорті; четверту позицію посідають крадіжки у громадських місцях. Серед останніх переважають кишенькові крадіжки. Найчастіше вони вчиняються в місцях великого людинопотоку, при тимчасовому перебуванні власників майна на обмеженому просторі в оточенні незнайомих людей, а також у культурних, спортивних і розважальних закладах. Спільним для кишенькових крадіжок залишається розсіяна увага власників, залишення майна на певний час без догляду та можливість кишенькового злодія негайно залишити місце події, як правило, непоміченим.

Перша категорія кишенькових крадіжок вчиняється на вокзалах, базарах (ярмарках), вулицях, площах при проведенні видовищних заходів, у спортивних

спорудах при проведенні змагань, у торговельних центрах та інших багатолюдних місцях. Великий людинопотік, розмаїття товарів, нові враження, не тільки розсіюють увагу, але й знеособлюють небезпеку, яка гіпотетично може виходити від будь-кого із сотні чи навіть тисячі незнайомих людей, а тому відвідувачі таких місць більше концентрують увагу на меті візиту і власних емоціях, чим уміло користуються злочинці. Крім того, такі місця досить зручні для непомітного наближення до обраної жертви і такого ж непомітного зникнення серед багатолюдного натовпу.

Друга категорія кишенькових крадіжок частіше вчиняється під час проїзду пасажирів у транспорті (маршрутках, трамваях, тролейбусах, метрополітені, вагонах приміського залізничного транспорту). Обмежений простір, вимушене тимчасове перебування в оточенні незнайомих людей насторожує більшість власників майна, що ускладнює вчинення крадіжок. Для успішної реалізації злочинного умислу кишенькові крадії «працюють» на маршрутах транспорту у групах із завчасним розподілом ролей. Одні з них контролюють пасажиропотік на вході й виході з транспортного засобу, вказують умовними знаками на підходящу жертву і попереджають про небезпеку, інші – відволікають увагу відпрацьованими прийомами і завченими фразами. Завданням виконавця залишається непомітно для жертви й оточуючих (за допомогою «ширми», спеціально пристосованих предметів) дістати гаманець (із кишені, сумочки, барсетки, портмоне) та передати його іншому співучаснику, який забере грошові кошти і викине речовий доказ неподалік від місця події.

Механізм вчинення крадіжок приватного майна відвідувачів культурних, спортивних та розважальних закладів багато в чому схожий із попереднім, хоча має і деякі відмінності. Ці злочини також вчиняються у групах, де є свої «навідники», «підстраховщики» і «віртуозні виконавці». Головний розрахунок робиться на неуважність обраної жертви, залишення на мить особистого майна без догляду та захоплення всіма присутніми особами видовищною подією, заради якої вони прийшли. У таких місцях злочинець, як правило, вступає у

безпосередній контакт із наміченою жертвою, знайомиться, заводить розмову, намагається завоювати прихильність і викликати довіру, натякає на можливе продовження випадкового знайомства в іншому місці й, при цьому, вичікує слушної нагоди щоб добратися до гаманця та заволодіти ним. Саме тому до складу злочинних груп, які «працюють» у таких місцях, нерідко входять артистичні й вродливі молоді жінки, а також респектабельні та ерудовані чоловіки зрілого віку.

За складом вилученого майна при крадіжках (у порядку розповсюдженості) перше місце посідають грошові кошти та золотовалютні цінності; друге місце – вироби із чорних та кольорових металів і рідкоземельних елементів; третє – товарно-матеріальні цінності й готова продукція споживчого призначення; четверте – продукти харчування, спиртні напої, худоба; п'яте – особисті носильні речі та предмети домашньої обстановки (мобільні телефони, одяг і взуття, оргтехніка, аудіо-, відеотехніка тощо).

За способом вчинення найбільш поширеними є проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища через двері, вікна, балкони, горища, із межових приміщень шляхом: а) вільного доступу; б) відмикання чи злому замків і запірних пристроїв; в) пошкодження дверей і коробок, зрізання петель, вибивання вікон, розбирання чи проламування стін, стелі тощо. Крадіжки з транспорту вчиняються шляхом вільного доступу, відмикання дверей, розбиття бокового скла, а вантажів – шляхом викрадення зі складів, сховищ, скидання товарно-матеріальних цінностей під час їх перевезення залізничним транспортом, у відстійниках, базах перевантаження. Кишенькові крадіжки найчастіше вчиняють шляхом непомітного витягання виставлених напоказ гаманців, портмоне, мобільних телефонів, а також із використанням спеціального знаряддя (медичних пінцетів, леза, заточених монет, рибальських крючків, предметів, що виконують роль «ширми»).

Розподіл крадіжок за сезонними коливаннями і часом вчинення дозволяє стверджувати, що вони порівняно частіше вчиняються в період відпусток, у

робочі дні та напередодні свят, а також у час масового переміщення людей на вулицях і проїзду у громадському транспорті. Традиційним для крадіжок залишається вечірньо-нічний час доби. Дещо менше поширеними вони є вранці і вдень.

За ступенем організованості й стійкістю умислу переважна більшість крадіжок вчиняється ситуативно й одноособово (73 %), у складі груп – 27 %, із них організованими групами – 0,5 %. Завчасно підготовлені крадіжки, як правило, вчиняються групою осіб за попередньою змовою, рідше – організованою групою. Однак серед останніх помітно вирізняються групи «гастролерів» із республік Закавказзя, що займаються злочинним промислом під керівництвом «зłodіїв у законі». До складу таких груп, як правило, входять професійні зłodії «домушники», «карманники» та «барсеточники», які серійно вчиняють крадіжки в районах елітних новобудов, приватного сектора та на стихійних стоянках автомобілів у столиці, містах-мільйонниках й у відомих курортних зонах. Злочинна діяльність таких об'єднань нерідко забезпечується прикриттям з боку корумпованих працівників міліції, може тривати роками, нараховувати десятки чи навіть сотні епізодів, а їх учасники, у своїй більшості, залишаються невиявленими і не заарештованими.

Кримінологічний портрет особи крадія зводиться до такого. У своїй масі сучасні крадії – це особи чоловічої статі (93 %), частка жінок становить 7 %. За віковою ознакою переважають 18 – 28-річні особи (45 %), за ними йдуть 29 – 39-річні (27 %), 40 – 49-річні (11 %), 50-річні й старші становлять 5 %. Частка неповнолітніх складає 12 %. Більшість із крадіїв (61 %) мають повну загальну та базову загальну освіту, 22 % – професійно-технічну, 14 % – початкову або є неосвіченими, і лише 3 % мають повну вищу і базову вищу освіту.

Контингент злочинців, що вчиняють кишенькові крадіжки доволі неоднорідний. У своїй масі – це 18 – 24-річні молоді особи, половина з яких мають залежність від психоактивних речовин. За соціальним становищем крадії – вихідці з соціально невлаштованих верств населення, близько 65 % з яких на момент вчинення злочину були незайнятими трудовою і навчальною діяльністю

і відповідно не мали легальних джерел доходу, натомість понад третина – були раніше судимими. Кримінальний професіоналізм таких осіб невисокий.

Серед кишенькових крадіїв вирізняються особи зрілого віку від 50 років і старші. Як правило, вони мають вагомий злочинний досвід і «авторитет» у вузьких колах, відповідний рівень кваліфікації та злочинну спеціалізацію. Такі особи у своїй більшості одинаки. Частіше за все вони виступають у ролі консультантів організованих злочинних груп, або навчають «перспективну» молодь прийомам і методам крадіжок за фіксований відсоток від кримінального доходу. Ті з них, хто бажає особисто вчиняти крадіжки, мають кошти і зв'язки, щоб отримати «дозвіл працювати» у найбільш доходних місцях на чітко розподіленій між кримінальними угрупованнями та їх лідерами території. Фіксовану частину злочинних доходів висококваліфіковані професіонали відраховують у «зłodійську касу», а також витрачають на незаконну винагороду окремим корумпованим працівникам міліції, що забезпечують «прикриття» злочинної діяльності.

Другим за поширеністю корисливим (ненасильницьким) злочином проти власності є *шахрайство*. Рівень і динаміка шахрайств вимірюється наступними показниками: у 2009 р. було зареєстровано 23 219 злочинів, 2010 р. – 24 879, 2012 р. – 24 058. Основними видами шахрайства є такі: 1) передоплата за фактично ненадані або неякісно надані послуги, невиконані роботи та непоставлений товар; 2) при зборі благодійних коштів; 3) при готівковому і безготівковому переказі грошей на фіктивні рахунки; 4) при отриманні позик та прийнятті боргових зобов'язань; 5) під виглядом посередництва при передачі хабара; 6) при розрахунках грошовим муляжем та фальшивими купюрами; 7) при оформленні договорів купівлі-продажі, дарування, а також заповіту на нерухоме і рухоме майно; 8) через продаж сфальсифікованих товарів; 9) заволодіння грошовими коштами пенсіонерів під виглядом вигаданих соціальних виплат та надбавок підробними грошима; 10) при оплаті надуманих штрафних санкцій особі, яка незаконно присвоїла владні повноваження; 11) у формі ігрового шахрайства; 12) при пожертвуванні у громадських місцях

коштів псевдо інвалідам, матерям-одиначкам із малолітніми дітьми, німецьким особам похилого віку та ін.; 13) при наданні неправдивої інформації органам державної влади, місцевого самоврядування банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків.

За даними О. В. Лисодеда, 53,2 % шахрайств вчиняється шляхом обману, 15,8 % – через зловживання довірою [1, с. 8–10].

Особа шахрая характеризується наступним чином: в основному це чоловіки у віці 18 – 24 роки з базовою та повною середньою освітою, 30 % з яких мали судимості за корисливі злочини. Разом із тим серед шахраїв побільшало осіб віком 31 – 50 років, 15 % з яких мають вищу та 25 % – середньою спеціальну освіту. У контингенті шахраїв порівняно висока частка жінок (30 %), половина з яких видурюють гроші у довірливих громадян за надання магічних послуг, передбачення майбутнього, зняття негативної енергетики тощо [2, с. 85-86].

Насильницькі грабежі та розбої є найбільш поширеними корисливими насильницькими злочинами проти власності. Їх рівень за останні три роки становив: грабежі – 2008 р.: 26 928 зареєстрованих злочинів і 14 812 виявлених осіб; розбої – 4984 злочинів і 4831 осіб; 2009 р.: грабежі – 27 598 і 15 564; розбої – 5103 і 5180 відповідно; 2010 р.: грабежі – 23 300 і 13 474; розбої – 4029 і 4478, 2011 р. – 29 966 і 11 694, розбої – 3715 і 2819 відповідно. Динаміка грабежів і розбоїв за вказані роки мала несуттєві коливання зі знаком плюс і мінус, що вказує на неналежну роботу органів кримінального переслідування по їх виявленню та реєстрації, а також про приховування цих злочинів від статистичного обліку. За даними авторського дослідження, природна латентність грабежів і розбоїв становить 54, штучна – 18 %.

Структурний розподіл грабежів і розбоїв має такий вигляд.

За місцем посягання (у порядку розповсюдженості) переважають посягання, що вчиняються у громадських місцях – 60–66 % (вулиці, парки, сквери, площі, провулки, двори, зупинки транспорту, під'їзди). Такі посягання

вчиняються ситуативно, а подекуди і спонтанно підлітковими (14 – 17 років) та молодіжними (18 – 24 роки) групами проти одиноких перехожих, які привертають увагу злочинців своїм нетверезим станом, дорогим вбранням, розтринькуванням грошей, виставленими на показ мобільними телефонами, ювелірними виробами тощо. Другу позицію займають посягання із проникненням у житло – 18–27 %. Останні, як правило, завчасно готуються, збирається інформація про матеріальні статки майбутньої жертви, склад сім'ї, наявні засоби самозахисту. На третьому місці йдуть посягання на транспорті (5 %), що вчиняються проти водіїв таксі, власників приватного транспорту, водіїв вантажних перевезень, у тому числі транзитних, інкасаторів, комерційних туристів. Проявом часу стали напади на об'єкти фінансово-кредитної сфери – 1,5-2 % (банки та їх філії, пункти обміну валют, кредитні спілки, ломбарди), які ретельно плануються, блискавично здійснюються за лічені хвилини із використанням засобів маскування, зброї, транспорту, іноді груп прикриття.

За складом вилученого майна констатована наступна градація: при вчиненні злочинів у громадських місцях вилучаються особисті носильні речі (кишенькові гроші, мобільні телефони, ювелірні прикраси, одяг); при посяганнях із проникненням у житло – гроші, золотовалютні цінності, дороге й малогабаритне майно, товарно-матеріальні цінності; на транспорті – грошова виручка, значні суми цільового призначення, партії високоліквідного товару та ін.; при нападах на об'єкти фінансово-кредитної системи – готівкова виручка із каси, великі суми грошових коштів і валютних цінностей підготовлених до інкасації.

За способом вчинення вирізняються посягання, що супроводжуються погрозами застосування насильства, зброї та предметів, які використовуються як зброя (38 %), і посягання, поєднанні із застосуванням насильства різного ступеня суспільної небезпечності (62 %). При вчиненні майже кожного сьомого розбою застосовувалася зброя.

Розподіл *за сезонними коливаннями і часом вчинення* засвідчив, що частіше аналізована категорія злочинів вчиняється в осінньо-зимовий період

(56–59 %), дещо рідше – у весняно-літній період (41–44 %). За годинами вчинення грабежі та розбої передусім вчиняються з 18 до 24 години (38–46 %) і з 24 до 06 години (21–24 %). Окрім цього дані злочини поширені і вдень з 12 до 18 години (22–31 %);

За ступенем організованості і стійкістю умислу переважають посягання у складі групи осіб за попередньою змовою – 65–75 %, із них 1,2 % грабежів і 4 % розбоїв вчиняється організованими групами. Понад 3/5 злочинних груп проіснували одну добу, а їх учасники вчинили один злочин. Для організованих груп характерна багатоепізодна і високодохідна злочинна діяльність. За результатами авторського дослідження встановлено, що вбивство потерпілих під час розбійних нападів вчиняється унаслідок: впізнання (37 %), запеклого опору та небажання потерпілих вказати місце зберігання грошей і цінностей (21,2 %), байдужого ставлення до наслідків надмірного застосування насильства, зумовленого станом алкогольного/наркотичного сп'яніння нападників (16,8 %), як необхідна умова заволодіння майном, передбачена попередньою домовленістю співучасників (15,4 %), конформного впливу злочинної групи, що забезпечує кругову поруку її учасників (8,6 %), інше – 1,0 %;

Кримінологічний портрет особи грабіжника і розбійника зводиться до такого. За статтю – це переважно чоловіки (94-95 %). Частка жінок коливається у межах 5-6 %. Помітно вирізняється 18 – 24-річна (50 %) і 25 – 29-річна вікові групи (17 %). Частка неповнолітніх складає 16-17 %. Показово, що 58 % неповнолітніх грабіжників і розбійників до засудження проживали у неповних батьківських сім'ях, 9 % – проживали з опікунами, або у дитячих будинках. Переважна більшість із них (56–58 %) до вчинення злочину не навчалися і не працювали. Понад 40 % неповнолітніх грабіжників і розбійників виховувалися у сім'ях, де були раніше судимі члени родини. За нашими даними, лише третина дітей позитивно ставилися до навчання, натомість 70 % – не опановували учбову програму і лише формально відвідували навчальний заклад. Натомість трохи більше половини грабіжників і розбійників (55 %) – періодично вживали спиртні напої, а кожен п'ятий вживав наркотичні засоби.

Становлення на шлях вчинення грабежів і розбоїв у 67 % неповнолітніх відбувалося під впливом неформальних груп антисуспільної спрямованості за місцем проживання чи проведення дозвілля, а також через втягнення у злочинну діяльність дорослими.

За соціальним становищем дорослі грабіжники і розбійники – це низькостатусна, погано адаптована і від того агресивно налаштована молодь, що проживає в непрестижних міських районах та провінційних містечках районного значення. Більшість із них на дозлочинних етапах вели антисуспільний спосіб життя, не працювали і не навчалися (73–75 %), зловживали спиртними напоями (68 %) і наркотичними засобами (40 %), притягувалися до адміністративної відповідальності (54 %). Також показово, що 31 % грабіжників і 38 % розбійників мали судимості, переважно за крадіжки, наркозлочини, хуліганство, грабежі і розбої.

Наведена кримінологічна характеристика контингенту грабіжників і розбійників свідчить про відносно стійку антисуспільну спрямованість їхньої особистості, не нормативність поведінки, орієнтованість на отримання незаконної вигоди шляхом вчинення загально-кримінальних злочинів, у тому числі із застосування насильства над особою.

Список літератури:

1. *Лисодед О. В.* Кримінологічні проблеми шахрайства : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / О. В. Лисодед. – Х., 1999. – 17 с.
2. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А. П. Закалюк – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К. : Ін Юре, 2007. – 712 с.

Головкин Б. Н. Кримінологический анализ преступлений против собственности.

Проанализирован уровень, структура, динамика наиболее распространенных корыстных ненасильственных и корыстных насильственных преступлений против собственности, а также исследованы основные черты личности преступника и особенности его криминального поведения.

Ключевые слова: кража, мошенничество, насильственный грабеж, разбой.

Golovkin B. N. Criminological analysis of crimes against property/

Analyzed the level, structure and dynamics of the more common non-violent self-serving and selfish violent crimes against property, as well as to study the main features of the individual offender and especially his criminal behavior.

Key words: theft, fraud, violent robbery.